

VISUOMENĖS NUOSTATOS APIE SOCIALINES IR ETNINES GRUPES LIETUVOJE: NEPAKANTUMO IR SOCIALINĖS DISTANCIJOS STEBĖSENA

Giedrė BLAŽYTĖ
LSTC Etninių tyrimų institutas
A. Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius
El. paštas giedre@ces.lt

Vilana PILINKAITĖ-SOTIROVIČ
LSTC Etninių tyrimų institutas
A. Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius
El. paštas ces@ces.lt, vilana@ces.lt

Karolis ŽIBAS
LSTC Etninių tyrimų institutas
A. Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius
El. paštas karolis@ces.lt

Santrauka. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas nuolat vykdo nepakantumo ir socialinės distancijos stebėseną etninių ir socialinių grupių, įtraukiant migrantus ir pabėgėlius, atžvilgiu. Šiame straipsnyje analizuojami 2015 m. atliktos reprezentatyvios apklausos duomenys ir pateikta gyventojų nuostatų dėl įvairių Lietuvoje gyvenančių etninių ir socialinių grupių 2011–2015 m. lyginamoji analizė. Pirmoje straipsnio dalyje pristatytos gyventojų nuostatos dėl Lietuvoje vykstančių pabėgėlių priėmimo ir imigracijos procesų, pabėgėliams kylančių problemų ir vykdomos integracijos politikos. Antroje dalyje tiriama socialinė distancija, kuri matuota trimis kintamaisiais – gyvenimo kaimynystėje, darbo vienoje darbovietėje ir nuosavo būsto nuomos. Straipsnio pabaigoje pateiktos apibendrintos duomenų analizės išvagos.

Raktažodžiai: visuomenės nuostatos, socialinė distancija, imigracija, pabėgėliai, etninės grupės.

Įvadas. Teorinės visuomenės nuostatų formavimosi prielaidos

Visuomenės nuostatų apklausos yra neatsiejamas etninių grupių, migrantų bei pabėgėlių integracijos ir atvirumo įvairovei procesų stebėjimo instrumentas. Šie tyrimai itin aktualūs šiandien, kai globalizacijos ir sparčios socialinės kaitos amžiuje vis daugiau valstybių susiduria su kultūrinio pliuralizmo privalumais ir sudėtingais iššūkiais (Giddens, 2005). Mokslininkai, tiriantys migracijos procesų raidos ypatumus, teigia, kad visuomenės nuostatos daro poveikį migracijos politikos ir migrantų integracijos priemonių formavimui ir yra svarbesnės už faktinę informaciją apie migracijos procesus šalyje (Dustmann, Preston, 2007). Migrantus priimančių visuomenių migracijos procesų suvokimas yra svarbus indikatorius, rodantis visuomenės toleranciją, taip pat identifikuojantis, kokia aplinka yra sukuriama veiksmingai imigrantų integracijai, kuri yra sunkiai įmanoma be visuomenės

supratingumo ir tolerantiško požiūrio (Žibas, 2010). Mokslininkai, analizuojantys etninių grupių integracijos procesus, atkreipia dėmesį, kad visuomenės nuomonės tyrimai parodo diskriminacijos apraiškas ir ypatybes, kuomet atskleidžiamos ne tik pačių nukentėjusių nuo diskriminacijos patirtys, bet modeliuojamos situacijos, siekiant stebėti, kaip kinta požiūris ir galimas elgesys įvairių etninių ir socialinių grupių atžvilgiu dėl skirtingų tapatybės savybių (Beresnevičiūtė, Leončikas, 2009). Tiriant visuomenės nuostatas galima identifikuoti artumo ir susvetimėjimo tarp įvairių grupių santykį arba socialinę distanciją. Nuo 2005 m. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas (toliau – Etninių tyrimų institutas) vykdo nepakantumo ir socialinės distancijos stebėseną etninių ir socialinių grupių, įtraukiant migrantus ir pabėgėlius, atžvilgiu. Šiame straipsnyje analizuojami Etninių tyrimų instituto užsakymu 2015 m. lapkričio 19–29 d. UAB „Baltijos tyrimai“ atliktos reprezentatyvios apklausos duomenys. Apklausoje dalyvavo 1078 Lietuvos gyventojai (nuo 15 metų ir vyresni) iš 124 vietovių (atrankos taškų). Apklaustųjų sudėtis atitinka tokio amžiaus Lietuvos gyventojų sudėtį pagal lytį, amžių, išsimokslinimą, tautybę, gyvenvietės tipą ir apskritis. Tyrimo paklaida tokiai imčiai iki 3,2 proc. Reprezentatyvios apklausos duomenys straipsnyje lyginami su visuomenės nuostatų apklausų duomenimis nuo 2011 m., siekiant atskleisti, kaip per pastaruosius penkerius metus (ne)kinta visuomenės požiūris į kultūrinę įvairovę ir išlaikoma socialinė distancija pabėgėlių ir etninių bei socialinių grupių atžvilgiu.

Migracijos procesų suvokimai visuomenėje formuojasi veikiami įvairių aplinkybių. Individo ekonominiai interesai yra svarbus aspektas, rodantis visuomenės priešišumą imigrantams, nors jis nėra reikšmingesnis už kultūrinį. Todėl teorijos, analizuojančios visuomenės požiūrį į imigraciją (ir imigrantus), gali būti skirstomos į *ekonomines* ir *kultūrines*: t. y. tos, kurios priešišumą imigracijos atžvilgiu aiškina konkurencijos dėl išteklių aspektu, arba tos, kurios akcentuoja „simbolines“ visuomenės vertybes ir kultūros svarbą (McLaren, 2008). Kitaip tariant, vyrauja dvi dominuojančios „baimės“ ar „grėsmės“ paradigmos, siekiančios paaiškinti nuostatas imigracijos atžvilgiu: *realistinė konflikto teorija* ir *socialinio identiteto teorija* (Bloom ir kt., 2008).

Realistinio konflikto teorija yra paremta dviejų grupių konkurencingumo principu, kuris suvokiamas kaip „grėsmė grupei“, o tai veda prie išankstinio ir negatyvaus vienos grupės narių nusistatymo prieš kitos grupės narius (Card ir kt., 2005). Ši teorija akcentuoja žmonių nerimą dėl gerovės ir bendrų priimančios visuomenės narių interesų. Tokiu būdu suponuojama nuostata, kad dėl didėjančios imigracijos sukurtos konkurencijos neišvengiamai bus prarasti materialiniai ištekliai ir tai turės neigiamą poveikį visiems vietos gyventojams. Remiantis teorinėmis mokslininkų išvalgomis, bandoma aiškinti, kad sustiprėjusi priimančios visuomenės narių baimė konkuruojant su imigrantais glaudžiai susijusi su nerimu prarasti politinę galią ir kontrolę, taip pat tokius ekonominius ir socialinius išteklius kaip darbas ar sveikatos apsauga (Card ir kt., 2005). Neigiamos tikslo šalies gyventojų nuostatos taip pat siejamos su jų susirūpinimu dėl socialinių programų įgyvendinimui skiriamų išlaidų ir įsitikinimu, kad imigrantai yra papildoma našta valstybės gerovės sistemai (Dustmann, Preston, 2007; Card ir kt., 2005, McLaren, 2008).

Priešingai realistinei konflikto teorijai, socialinio identiteto teorija akcentuoja simbolinę visuomenės grupių „grėsmę“, susijusią su grupės statusu, vertybėmis, pagarba ir sanglauda. Socialinio identiteto teorija dažniausiai siejama su kultūrinėmis baimėmis, t. y. žmonių baime dėl „savo“ šalies etninės ir kultūrinės sanglaudos, kuriai įtaką gali

daryti imigracijos procesai, didėjanti populiacija, skirtingos rasės, kalbos bei kultūrinės vertybės (Bloom ir kt., 2008). Interpretuodami išvalgas apie priimančios visuomenės požiūrį į imigrantus kaip potencialias grėsmes, mokslininkai teigia, kad toks neigiamas „kito“ įvaizdis sustiprina pozityvų priimančios visuomenės tapatybės suvokimą ir silpnina atsakomybę tam tikrų neigiamų reiškinių paplitimui visuomenėje. Pavyzdžiui, daugumos visuomenės požiūris į imigrantus kaip kriminalinius nusikaltėlius, net ir tuomet, kai imigrantai įvykdo nusikaltimus rečiau nei vietos gyventojai, sustiprina įsitikinimus, kad imigrantai yra pagrindinė nusikalstamumo priežastis. Tokia nuostata sustiprina atsakomybės našta mažumos grupei ir pabrėžia atotrūkį tarp priimančios visuomenės ir imigrantų grupėms priklausančių narių (Card ir kt., 2005).

Panašiomis išvalgomis dalijasi mokslininkai, tiriantys nuostatų dinamiką ir vyraujančias diskriminacijos tendencijas etninių ir socialinių grupių atžvilgiu. Beresnevičiūtė ir Leončikas teigia, kad dauguma visuomenės narių linkę vadovautis apibendrintu etnei grupei nepalankių bruožų įvaizdžiu ir šiuos bruožus taiko kiekvienam grupės atstovui, nepaisant asmeninių savybių. Pasak mokslininkų, tokia nuostatų tipo diskriminacija susijusi su skubotu apibendrinimu, grįstu klaidinga nuostata, jog jei dauguma grupės narių turi tam tikrą bruožą, tai šį bruožą turės visi grupės nariai (Beresnevičiūtė, Leončikas, 2009). Nuostatų tipo diskriminacija etninių grupių atžvilgiu yra paplitusi dėl susiformavusių stereotipų, kultūroje įsitvirtinusių ir viešoje erdveje reprodukuojamų įvaizdžių, dažniausiai neigiamų.

Mokslininkai atkreipia dėmesį į galimus kitus scenarijus siekiant išlaikyti socialinį tapatumą, kuris nebūtinai susijęs tik su nepalankaus požiūrio imigrantų atžvilgiu formavimosi prielaidomis. Pastebima, kad priimančios visuomenės, kurių socialinis tapatumas yra artimai susijęs su tokiomis sąvokomis kaip sąžiningumas, lygybė ir socialinis teisingumas, yra atviresnės mažumos grupėms (Card ir kt., 2005).

Lietuvoje pradėjus tyrinėti visuomenės nuostatas apie imigracijos procesus (ir pačius emigrantus) pastebėta, kad tyrimų duomenys liudija netolerantišką daugumos visuomenės požiūrį. Visuomenėje paplitusi nuostata, kad migrantai yra labiau linkę nusikalsti nei migrantus priimančioji populiacija; taip pat imigracijos procese žmonės išvelgia ekonominę ir kultūrinę grėsmę. Nuo 2005 m. analizuojamos nuostatos įvairių etninių grupių atžvilgiu rodo, kad romai, pabėgėliai ir čečėnai yra tarp tų etninių grupių, kurių atžvilgiu pasireiškia didžiausia socialinė distancija ir nepakantumo hierarchija išliko beveik nepakitusi (žr. Etninių tyrimų institutas, 2005–2015, Petrušauskaitė, 2013; Pilinkaitė-Sotirovič, Žibas, 2011; Vildaitė, Žibas, 2010).

Pirmoje straipsnio dalyje, remiantis 2015 m. reprezentatyvios apklausos duomenimis, apžvelgiamos Lietuvos gyventojų nuostatos apie pabėgėlius, taikant realistinio konflikto ir socialinio identiteto teorijų prieigas. Socialinės distancijos dinamika etninių ir įvairių socialinių grupių atžvilgiu per pastaruosius penkerius metus analizuojama antroje straipsnio dalyje. Straipsnio pabaigoje pateiktose išvadose apibendrinami empiriniai duomenys apie vyraujančias visuomenėje konservatyvias nuostatas ir nepritarimo įvairovei tendencijas.

1. Visuomenės nuostatos dėl į Lietuvą atvykstančių pabėgėlių

Etninių tyrimų institutas sistemingai vykdo struktūrinių migracijos veiksnių analizę ir tiria Lietuvoje gyvenančių imigrantų bei pabėgėlių integracijos prielaidas ir problematiką bei migrantų integracijos politikos įgyvendinimo praktiką. Atsižvelgiant į

2015 m. vykstančius sudėtingus globalinius procesus, karinius konfliktus Artimuosiuose Rytuose bei Afrikoje ir su tuo susijusius priverstinės migracijos srautus į Europą. Etninių tyrimų instituto užsakymu 2015 m. lapkričio 19–29 d. UAB „Baltijos tyrimai“ atliko reprezentatyvią apklausą, kurios metu buvo apklausti 1078 Lietuvos gyventojai. Į apklausą buvo įtraukti klausimai apie pabėgėlių perkėlimo programą ir integracijos procesus Lietuvoje. Pastebėtina, kad vykdant apklausą Lietuvoje pabėgėlio statusą gavusių žmonių skaičius buvo labai nedidelis. Respondentams apklausos metu buvo primenama, kad bus klausama apie pabėgėlius – asmenis, kurie negali grįžti į savo kilmės valstybę dėl visiškai pagrįstos baimės, kad jie bus ten kankinami, su jais bus nežmoniška elgiamasi, jų kaip žmonių teisės ir pagrindinės laisvės bus pažeistos arba kyla grėsmė jų gyvybei, sveikatai, saugumui ar laisvei dėl paplitusios prievartos, kuri kyla karinio konflikto metu arba kuri sudaro sąlygas sistemingiems žmogaus teisių pažeidimams. Be to, siekiant įvertinti Lietuvos gyventojų įsivaizduojamą atvykusiųjų poveikį visuomenei ir valstybei, 2015 m. vykdytoje apklausoje respondentų buvo prašoma pareikšti savo nuostatas dėl konkrečių teiginių apie pabėgėlius.

Tyrimo rezultatai rodo, kad 2015 m. vykę debatai dėl pabėgėlių priėmimo programos įgyvendinimo Lietuvoje neišskleidė žmonių baimių ir abejonių dėl jos įgyvendinimo sėkmės. Lietuvos gyventojai iki šiol palyginti mažai žino tiek apie Lietuvoje pabėgėlio ar papildomos apsaugos statusą turinčius žmones, tiek apie šiuo metu dėl pabėgėlio statuso Europos Sąjungoje besikreipiančius žmones iš Sirijos, Irako ir Eritrėjos. 74 proc. Lietuvos gyventojų mano, kad Lietuvoje pabėgėlių skaičius kasmet didėja, o 70 proc. Lietuvos gyventojų mano, kad Lietuvoje jau pakanka pabėgėlių ir negalima leisti, kad jų atvyktų daugiau (žr. 1 pav.). Kiek daugiau nei pusė (55 proc.) Lietuvos gyventojų mano, kad Lietuva turėtų atsisakyti dalyvauti pabėgėlių perkėlimo programoje (žr. 2 pav.).

Atliktos apklausos duomenys rodo, kad Lietuva išlieka kultūriškai uždara visuomenė ir Lietuvos gyventojai visų pirma yra linkę išvelgti galimas grėsmes visuomenės saugumui. 2015 m. apklausos duomenimis 82 proc. Lietuvos gyventojų manė, kad pabėgėliai gali sukelti socialinius neramumus Lietuvoje, 86 proc. – kad gali padidinti nusikalstamumo lygį šalyje. Ir tik 15 proc. mano, kad pabėgėliai praturtins šalies kultūrinį gyvenimą (žr. 1 pav.).

Paklausti apie galimas sudėtingas situacijas pabėgėliams atvykus į Lietuvą ir adaptuojantis šalyje, Lietuvos gyventojai išreiškė gana neigiamas nuostatas ir apie savo visuomenę bei valstybę. Absoliuti dauguma (80 proc.) respondentų mano, kad į Lietuvą atvykę pabėgėliai susidurs su neigiamomis visuomenės nuostatomis, 87 proc. mano, kad jie turės sunkumų ieškant darbo, 78 proc. – kad turės sunkumų išsinuomojant būstą. Daugiau nei pusė (56 proc.) respondentų mano, kad į Lietuvą atvykę pabėgėliai patirs smurtą, susidurs su sunkumais sveikatos priežiūroje (62 proc.) ar vaikų švietimo (73 proc.) srityse (žr. 3 pav.). Didelė dalis Lietuvos gyventojų (74 proc.) mano, kad pabėgėliai nesirodys čia gyventi ir siekia pasinaudoti Lietuva kaip tranzito šalimi (žr. 1 pav.).

Apklausos metu kiek daugiau nei trečdalis respondentų (35 proc.) pritarė teiginiui, kad „pabėgėliai yra pažeidžiama grupė, todėl Lietuva privalo jiems padėti“, dar penktadalis (20 proc.) į šį klausimą negalėjo atsakyti arba neatsakė (žr. 1 pav.). Apklausus respondentus dėl integracijos priemonių aiškėja, kad, nepaisant pritarimo tam tikroms pabėgėlių integracijos priemonėms, Lietuvos gyventojai linkę išlaikyti socialinę distanciją jų atžvilgiu. Beveik du trečdaliai apklaustųjų (67 proc.) linkę pritariti pabėgėlių vaikų

švietimo organizavimui, 62 proc. sutinka, kad būtų organizuojami lietuvių kalbos kursai, apie pusę gyventojų pritaria dėl kvalifikacijos tobulinimo kursų organizavimo (48 proc.) ir nemokamų teisinių paslaugų teikimo (47 proc.). Tačiau daugiau kaip pusė gyventojų linkę nepritarti lygių galimybių užtikrinimui gaunant sveikatos priežiūros ir su užimtumu susijusias paslaugas. Daugiau nei 60 proc. Lietuvos gyventojų nepritaria vienodų teisių principo užtikrinimui gaunant socialinę paramą ar suteikiant socialinį būstą (žr. 4 pav.).

Apibendrinant galima teigti, kad anksčiau aptartas tyrimas iliustruoja straipsnio pradžioje aptartas realistinę konflikto ir socialinio identiteto teorijas. Atliktų visuomenės nuostatų apklausų rezultatai patvirtina didėjančias antiimigracines nuostatas, kadangi visuomenė pasisako už prieglobsčio politikos griežtinimą, taip pat mano, kad pabėgėliai gali padidinti nusikalstamumo lygį ir sukelti socialinius neramumus. Pritariama, kad Lietuvoje jau pakanka pabėgėlių ir Lietuva daugiau jų neturėtų įsileisti. Tuo pačiu nepritariama, kad pabėgėliai praturtina Lietuvos kultūrinį gyvenimą. Remiantis aptartais tyrimų fragmentais galima teigti, kad vienos vyraujančios teorijos, paaiškinančios Lietuvos visuomenės nuostatas ar priešišką imigracijos (ir imigrantų / pabėgėlių) atžvilgiu, išskirti negalima. Vyrauja tiek kultūrinio pobūdžio uždaramas, pasireiškiantis „kitaip atrodančių“ imigrantų atžvilgiu, tiek aiškus ekonominis aspektas, susijęs su daugumos ir imigrantų konkurencija dėl ekonominių ir kitokio pobūdžio išteklių.

2. Socialinė distancija ir visuomenės nuostatos dėl Lietuvoje gyvenančių etninių (mažumų) ir įvairių socialinių grupių

Siekiant nuoseklios visuomenės nuostatų dinamikos stebėsenos, Etninių tyrimų institutas atlieka tyrimus, į kuriuos įtraukiami klausimai, atskleidžiantys daugumos gyventojų požiūrį ne tik į imigrantus ir pabėgėlius, bet ir į kitas etnines grupes. Greta nuostatų analizės matuojama socialinė distancija (t. y. grupių ir individų artumo ar susvetimėjimo laipsnis). Šiame straipsnyje socialinė distancija analizuojama būsto nuomos, gyvenimo kaimynystėje ir darbo vienoje darbovietėje aspektais. Respondentams buvo pateiktas 31 įvairių socialinių grupių žmonių sąrašas, apimantis negalios, etninės kilmės, rasės, tikėjimo, kalbines ir skirtingo socialinio statuso grupes. Analizuojant socialinę distanciją įvairių etninių ir socialinių grupių atžvilgiu matyti visuomenės nuostatose išsivertinusi skirtingų žmonių kategorijų hierarchija.

2015 m. visuomenės nuostatų tyrimo duomenų analizė rodo, kad tendencijos etninių ir socialinių grupių atžvilgiu išlieka panašios kaip ir ankstesnių metų tyrimuose. Lietuvos gyventojai kaip galimus kaimynus palankiai vertina daugumą tiriamų etninių grupių. Palankiausiai kaimynystės atžvilgiu Lietuvos gyventojai vertina tradicines etninių mažumų grupes, tradicinių krikščioniškų krypčių tikėjimo atstovus, aukštesnės socialinės padėties asmenis, asmenis su fizine negalia ir žemesnės socialinės padėties asmenis. Apklausa parodė, kad kaimynystėje su etninėmis grupėmis, kaip antai ukrainiečiais, rusais, baltarusiais, lenkais, moldavais, gruziniais, turkais, žydais, kiniais, nenorėtų gyventi mažiau kaip penktadalis žmonių (žr. 5 pav.).

Atsakymuose į klausimus apie grupes žmonių, su kuriais Lietuvos gyventojai nenorėtų gyventi kaimynystėje, pastebima nepalankiai vertinamų tų pačių etninių ir socialinių grupių hierarchija kaip ir ankstesnėse apklausose. Su romais kaimynystėje nenorėtų gyventi beveik du trečdaliai (66 proc.) respondentų. Pakankamai didelė socialinė distancija

išlieka asmenims, grįžusiems iš įkalinimo įstaigų, su jais kaimynystėje nenorėtų gyventi trys penktadaliai respondentų (60 proc.). Socialinė distancija šių grupių atžvilgiu padidėjo keliais procentais lyginant su 2014 m. tyrimu. 2015 m. atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad nepakito nuostata asmenų su psichine negalia ir homoseksualių asmenų atžvilgiu. Su jais kaimynystėje nenorėtų gyventi apie 46 proc. respondentų. Atkreiptinas dėmesys, kad politiniai ir socialiniai veiksniai Europoje, susiję su smarkiai padidėjusiais pabėgėlių srautais iš karo zonų Azijoje ir Afrikoje, ir teroristiniai išpuoliai Prancūzijoje bei Belgijoje turėjo poveikį gyventojų nuostatomis – didėjo socialinė distancija musulmonų ir pabėgėlių grupių atžvilgiu. Lyginant su 2014 m., šiek tiek daugiau kaip pusė respondentų teigė nenorintys gyventi su musulmonais (2015 – 58 proc., 2014 – 29,7 proc.) ir pusė respondentų – su pabėgėliais (2015 – 50 proc., 2014 – 27,3 proc.) (žr. 8 pav.).

Panašios tendencijos vertinant socialinę distanciją tarp Lietuvos gyventojų, lyginant su kitomis socialinėmis ir etninėmis grupėmis, vyrauja klausiant apie galimus bendradarbius. Lietuvos gyventojai patraukliausiais bendradarbiais laiko tradicinių etninių mažumų grupių, t. y. baltarusių, rusų, ukrainiečių ir lenkų (atitinkamai tik 3 proc., 4 proc., 3 proc. ir 5 proc. nurodė, kad nenorėtų dirbti vienoje darbovietėje) atstovus, tradicinių krikščioniškos kilmės kryptių tikėjimo atstovus, kita gimtąja kalba kalbančius, aukštesnės socialinės padėties asmenis, kitos rasės (odos spalvos) žmones, kinus, turkus. Atsakymuose į klausimą apie žmonių grupes, su kuriomis Lietuvos gyventojai nenorėtų dirbti vienoje darbovietėje, labiausiai nemėgstamos minimos šios: šiek tiek mažiau nei pusė (44–40 proc.) Lietuvos gyventojų nenorėtų dirbti su asmenimis, turinčiais psichikos negalią, romais (čigonais), iš įkalinimo įstaigų išėjusiais asmenimis. Šiek tiek daugiau nei trečdalis respondentų (33–31 proc.) teigė, kad nenorėtų dirbti su musulmonais, homoseksualiais asmenimis ir pabėgėliais. Šiek tiek mažiau nei trečdalis (28–26 proc.) nenorėtų bendradarbiais matyti sirus ir čečėnus. Lyginant su 2014 m. duomenimis pastebėtina, kad respondentai nepalankiau įvertino beveik visas grupes, su kuriomis nenorėtų dirbti, ypač neigiamai įvertino musulmonų ir pabėgėlių grupę. 2015 m. tyrimo duomenų analizė rodo, kad socialinės distancijos darbovietėje hierarchija nedaug pasikeitė, pirmosios trys socialinės ir etninės grupės liko hierarchijos viršūnėje nepakitusios (žr. 6 pav.).

Kaip galimus nuomininkus Lietuvos gyventojai palankiausiai vertina tradicines etnines grupes (rusus, ukrainiečius, lenkus), aukštesnės socialinės padėties asmenis ir tradicinių krikščioniškos kilmės kryptių tikėjimo atstovus (žr. 7 pav.).

Vertinant įvairias socialines grupes daugiausia neigiamų nuomonių išreikšta atsakant į klausimą apie žmonių grupes, kurioms Lietuvos gyventojai nenorėtų išnuomoti būsto. Daugiau nei 60 proc. respondentų teigė, kad nenuomotų būsto romams (čigonams) ir iš įkalinimo įstaigų išėjusiems asmenims, daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų nenuomotų būsto musulmonams (57 proc.), asmenims su psichikos negalia (52 proc.) ir pabėgėliams (52 proc.), o pusė apklaustųjų (50 proc.) nenuomotų būsto homoseksualiems asmenims. Nemaža dalis gyventojų (43–41 proc.) nenorėtų nuomoti būsto čečėnams ir sirams, šiek tiek daugiau nei trečdalis – irakiečiams (36 proc.) (žr. 7 pav.).

2015 m. Lietuvos gyventojų apklausos tyrimo duomenų analizė rodo, kad socialinė distancija įvairių Lietuvoje gyvenančių žmonių grupių atžvilgiu pasireiškia nevienodai. Socialinė distancija bendradarbių atžvilgiu yra mažesnė nei kaimynų ir nuomininkų, kuri išlieka pakankamai didelė ir nuo 2011 m. socialinės distancijos dinamika kinta labai nedaug. Pavyzdžiui, per pastaruosius penkerius metus su romais nenorėtų gyventi

kaimynystėje 63–66 proc. apklaustųjų ir tik 2014 m. šiek tiek mažiau apklaustųjų (58,2 proc.) teigė nenorintys kaimynais matyti romų (žr. 8 pav.). Nepakito dinamika dėl romų nuomininkų 2011–2015 m. ir išliko pakankamai stabili – daugiau nei 60 proc. apklaustųjų nenorėtų nuomoti būsto romams. Panaši socialinės distancijos dinamika išlieka ir su kitomis socialinėmis grupėmis, kaip antai iš įkalinimo įstaigų išėjusių, turinčių psichinę negalią ir homoseksualių asmenų atžvilgiu. 2015 m. gyventojų nuostatų analizė rodo, kad labiausiai nemėgstamų grupių penketuką papildė dvi grupės, t. y. musulmonai ir pabėgėliai, kurių atžvilgiu pastebimai padidėjo neigiamų atsakymų skaičius, klausiant apie kaimynystę, bendradarbius ir nuomininkus. 2011–2013 m. daugiau kaip trečdalis apklaustųjų gyventojų nenorėtų gyventi kaimynystėje su musulmonais (36,9–36,5 proc.) ir pabėgėliais (31,6–33,5 proc.), nuomoti jiems būstą (musulmonams – 38,9–37,6 proc., pabėgėliams – 39,0–41,3 proc.). 2014 m. užfiksuoti teigiami pokyčiai dėl kaimynų, mažiau nei trečdalis apklaustųjų nenorėtų gyventi kaimynystėje su musulmonais (29,7 proc.) ir pabėgėliais (27,3 proc.) (žr. 8 pav.). Dėl būsto nuomos nuomonė beveik nepasikeitė ir šiek tiek daugiau nei trečdalis nenorėtų nuomoti jiems būsto. 2015 m. šios nuostatos dinamika smarkiai pasikeitė, kuomet padidėjo daugiau neigiamų nei teigiamų atsakymų.

Apibendrinant 2015 m. atliktos Lietuvos gyventojų apklausos duomenis pastebėtina, kad romai išlieka nemėgstamiausia etnine grupe, su kuria Lietuvos gyventojai nenori gyventi kaimynystėje, nuomoti būsto ar dirbti vienoje darbovietėje. Atliekamos apklausos nuo 2005 m. rodo, kad socialinė distancija šios grupės atžvilgiu liko nepakitusi. Antra vertus, 2015 m. gyventojų nuostatų tyrimo analizė parodo, kad 2011–2014 m. fiksuota mažėjanti socialinė distancija musulmonų ir pabėgėlių atžvilgiu smarkiai šoktelėjo į viršų – daugiau nei pusė gyventojų teigė nenorintys gyventi kaimynystėje ar nuomoti būsto ir daugiau nei trečdalis nenori dirbti su šiomis grupėmis.

Tyrimo dalyvavusių Lietuvos gyventojų buvo klausiama, kaip per pastaruosius penkerius metus pasikeitė jų požiūris į Lietuvoje gyvenančių žmonių grupes. Pastebėtina, kad didelė dalis respondentų nurodė, jog pablogėjo jų nuostatos dėl tam tikrų socialinių grupių. Per 70 proc. gyventojų nuostata dėl musulmonų ir pabėgėlių labai pablogėjo arba greičiau pablogėjo. Lyginant su 2014 m. pablogėjo nuostata ir kitų grupių atžvilgiu, kaip antai iš įkalinimo įstaigų išėjusių asmenų (68 proc.), romų (67 proc.) ir homoseksualių asmenų (63 proc.). Atsakymai į šį klausimą patvirtina įsitvirtinusią nemėgstamų socialinių grupių hierarchiją (žr. 9 pav.).

Lyginant su 2014 m. apklausa, kuomet daugiau nei trečdalis gyventojų teigė, kad labai pablogėjo jų požiūris į rusų etninę grupę, 2015 m. pastebimas daug palankesnis rusų vertinimas. Sumažėjo manančiųjų, kad jų požiūris pablogėjo apie rusus (26 proc.), ir padaugėjo gyventojų, manančių, kad jų požiūris pagerėjo ir labai pagerėjo (38 proc.) (žr. 9 pav.). Nepaisant išsakytos labiau neigiamos nuostatos 2014 m., kuri gali būti susijusi su konfliktu tarp Rusijos ir Ukrainos (Krymo aneksija), Lietuvos gyventojų socialinė distancija rusų etninės grupės atžvilgiu yra nedidelė. Su rusais kaimynystėje nenorėtų gyventi 5–7 proc. gyventojų ir ši tendencija nekinta nuo 2011 m. (žr. 8 pav.).

2015 m. duomenimis, žmonių grupės, apie kurias per pastaruosius penkerius metus Lietuvos gyventojų nuomonė labiausiai pagerėjo, – tai asmenys su fizine negalia, tradicinių krikščioniškos kilmės kryptų tikėjimo atstovai, baltarusiai ir kita gimtąja kalba kalbantys asmenys. Nuomonė apie kitas etnines grupes, kaip antai ukrainiečius, gruzinus, moldavus, lenkus, žydus, lietuvių kalbos nemokančius asmenis, greičiau pagerėjo ir labai pagerėjo ir

šios grupės kelis kartus ar net daugiau vertinamos teigiamai. Atkreiptinas dėmesys, kad 2015 m. šiek tiek pasikeitė požiūris į totorių etninę grupę. Kaip ir ankstesnėse apklausose išliko panašus teigiamas požiūris į totorius (daugiau kaip trečdalis gyventojų išreiškė nuostatą, kad jų požiūris pagerėjo), tačiau lyginant su ankstesnėmis apklausomis, kur neigiamas požiūris buvo 10–13 proc., 2015 m. neigiama gyventojų nuomonė apie totorius padidėjo 7 procentiniais punktais ir pasiekė 20 proc. (žr. 9 pav.).

Lyginant 2015 m. Lietuvos gyventojų atsakymus į klausimą apie nuostatų kaitą su ankstesniais Etninių tyrimų instituto atliktų visuomenės apklausų apie įvairias etnines grupes rezultatais, galima formuluoti kelis teiginius. 2015 m. smarkiai padidėjo neigiamos nuostatos musulmonų ir pabėgėlių atžvilgiu. Neigiamas požiūris sustiprėjo ir kitų socialinių bei etninių grupių atžvilgiu, kaip antai iš įkalinimo įstaigų išėjusių asmenų, romų (čigonų) ir homoseksualių asmenų. Aptariamo empirinio tyrimo nuostatų analizė rodo praktiškai nekintantį požiūrį į tam tikrų socialinių kategorijų hierarchiją. Pastebėtina, kad 2015 m. pagerėjo nuostatos dėl rusų etninės grupės ir šiek tiek prasčiau atsiliepta apie totorių etninę grupę, kuri iki šiol buvo vertinama greičiau teigiamai nei neigiamai.

Išvados

2015 m. Lietuvos gyventojų nuostatų dėl socialinių grupių apžvalga rodo neigiamų vertinimo tendencijų stiprėjimą ir nepakantumo pažeidžiamoms socialinėms bei etninėms grupėms išlaikymą. Empirinių duomenų analizė leidžia papildyti teorines mokslininkų išvagas, kad tiriant visuomenės nuostatas atsiranda galimybė įvertinti kontekstą, kuriame formuojasi suvokimai apie tam tikras grupes, kurie dažnai paremti apibendrintu socialinei ar etninei grupei nepalankių bruožų įvaizdžiu, taip suponuojant suvokimus apie ekonomines, socialines ir kultūrinio savitumo praradimo grėsmes nei realią tokių grėsmių tikimybę (Bloom ir kt., 2008; Beresnevičiūtė, Leončikas, 2009).

Aptariant 2015 m. apklausos duomenis išaiškėja, kad visuomenė yra linkusi nepritari, jog Lietuvoje gyvenantys ar į šalį atvykstantys asmenys, priverstinai palikę savo gimtąją šalį dėl pavojaus gyvybei ir saugumui, gali praturtinti Lietuvos kultūrinį gyvenimą. Tai liudija visuomenėje vyraujančią kultūrinį uždaramą, kuris gali būti laikytinas vienu esminių pabėgėlių integracijos barjerų. Šalia vyraujančio kultūrinio uždaramo matomos aiškios sąsajos tarp nuostatų ir socialinio (ne)saugumo aspektų. Tai gali būti sietina su visuomenės daugumos ir pabėgėlių konkurencija dėl ekonominių bei socialinių išteklių, o tai glaudžiai susiję su paplitusiu įsivaizdavimu, kad atvykę pabėgėliai gali „sugriauti“ sukurta gerovės valstybę. Nepaisant nedidelio pabėgėlių skaičiaus Lietuvoje, visuomenėje vyrauja labiau neigiama nei teigiama nuostata apie pabėgėlio statusą gavusių asmenų padėtį ir jų integracijos galimybes šalyje. Nors gyventojai linkę pritari integracijos priemonėms, kaip antai vaikų švietimo, lietuvių kalbos kursų organizavimo, teisinės pagalbos organizavimo paslaugoms, tačiau vyrauja suvokimas, kad pabėgėliai yra grėsmė visuomenei ir jų integracijos perspektyvos suvokiamos labai ribotai. Atkreiptinas dėmesys, kad patys gyventojai kritiškai vertina esamą kontekstą, kalbant apie pabėgėlių priėmimą ir jų gyvenimą Lietuvoje. Išsakytos neigiamos nuostatos apie savo visuomenę ir valstybę suponuoja, kad pabėgėliai gali patirti įvairių sudėtingų situacijų gyvendami Lietuvoje dėl neigiamų visuomenės nuostatų, gyventojų nenoro išnuomoti būsto, taip pat ieškodami darbo.

Lyginant 2011–2015 m. visuomenės nuostatų tendencijas etninių ir socialinių grupių atžvilgiu, analizė atskleidžia beveik nekintantį neigiamų nuostatų dominavimą romų, išėjusiųjų iš įkalinimo įstaigų ir homoseksualių asmenų atžvilgiu. Šios grupės per pastaruosius penkerius metus išliko labiausiai nemėgstamų grupių skalės viršuje. Neigiamos nuostatos apie pabėgėlius ir musulmonus sustiprėjo 2015 m., lyginant su ankstesniais metais. Aptariamo empirinio tyrimo analizė rodo praktiškai nekintančią nuostatų hierarchiją. Pastebėtina, kad 2015 m. labai pablogėjusios nuostatos dėl musulmonų ir pabėgėlių yra glaudžiai susijusios su išpuoliais Europoje ir reakcija į šiuos įvykius viešojoje erdvėje.

Literatūra

- Beresnevičiūtė, V., Leončikas, T. (2009) Diskriminacijos suvokimas Lietuvos visuomenėje. *Sociologija. Filosofija*. 2009, T. 20. Nr. 4, p. 335–343.
- Bloom P., Feldman S., Lahav G. (2008) *The Differential Character of Material and Cultural Perceived Threat of Immigration*. Department of Political Science, Stony Brook University, 2008. Paper prepared for the APSA Annual Meeting, Boston, Massachusetts, August 28-31, 2008.
- Card, D., Dustmann, Ch., Preston, I. (2005). *Understanding attitudes to immigration: the immigration and minority module of the first European Social Survey*. CReAM Discussion Paper No. 03/ 05, p. 9.
- Dustmann, Ch., Preston, P. I. (2007). Racial and economic factors in attitudes to immigration. *The B. E. Journal of Economic Analysis and Policy*, Vol. 7 (2007), Iss 1 (Advances), Art. 62, p. 37.
- Etninių tyrimų institutas, Visuomenės nuostatų tyrimai: 2005–2015. Prieiga internete: <http://www.ces.lt/veikla-2/ziniasklaidos-stebesena/visuomenes-nuomones-apklausa/>.
- Giddens, A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Lauren M., McLaren. (2008). *One of us? Understanding public perceptions of labour migration in Europe*. Policy Network Paper. United Kingdom, 2008.
- Petrušauskaitė, V. (2013). Etninės ir socialinės grupės Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir jų kaita 2013 m. *Etniškumo studijos*, 2013/2. Vilnius: LSTC/ Eugrimas, p. 180–191.
- Pilinkaitė-Sotirovič, V., Žibas, K. (2011). Etninės ir socialinės grupės Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir jų kaita. *Etniškumo studijos*, 2011, 1–2. Vilnius: LSTC / Eugrimas, p. 136–154.
- Vildaitė, D., Žibas, K. (2010). Etninių tyrimų instituto visuomenės nuomonės tyrimų apžvalga (2005–2010). *Etniškumo studijos*, 2010 1–2. Vilnius: LSTC / Eugrimas, p. 121–137.
- Žibas, K. (2010). Imigracijos suvokimai Lietuvos visuomenėje. *OIKOS* 2010 Nr.2(10), p. 9–30.

SOCIETAL ATTITUDES TOWARDS SOCIAL AND ETHNIC GROUPS IN LITHUANIA: MONITORING INTOLERANCE AND SOCIAL DISTANCE

Giedrė BLAŽYTĖ
LSRC Lithuanian Social Research Centre
A. Goštauto 9, LT-01108 Vilnius
E-mail giedre@ces.lt

Vilana PILINKAITĖ-SOTIROVIČ
LSRC Lithuanian Social Research Centre
A. Goštauto 9, LT-01108 Vilnius
E-mail ces@ces.lt, vilana@ces.lt

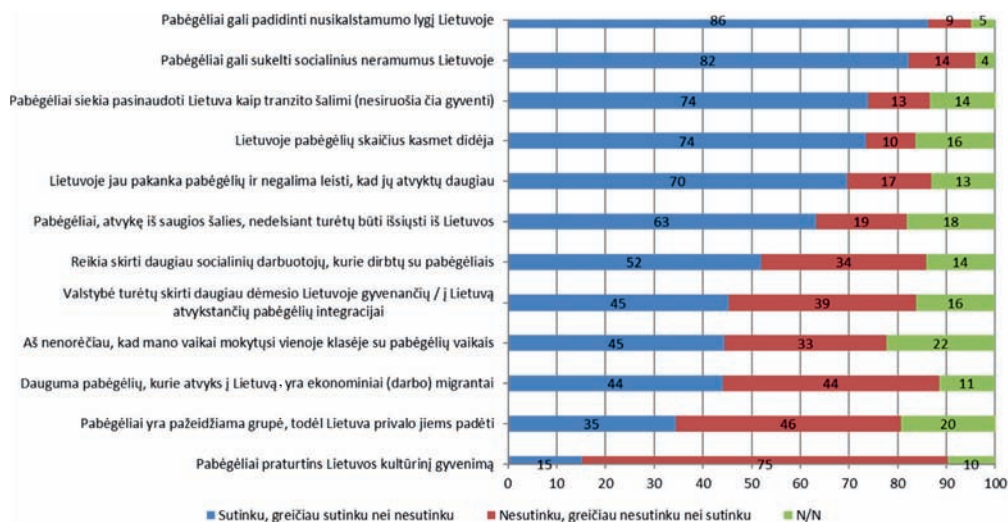
Karolis ŽIBAS
LSRC Lithuanian Social Research Centre
A. Goštauto 9, LT-01108 Vilnius
E-mail karolis@ces.lt

Summary. The Institute for Ethnic Studies under the Lithuanian Social Research Center permanently carries out monitoring of societal attitudes towards social and ethnic groups including migrants and refugees. This article presents the data of the representative opinion survey in 2015 and makes a comparative analysis of change in societal attitudes towards ethnic and various social groups in 2011-2015. The first part discusses the findings of opinions about refugees, their integration and challenges of their adaptation processes. The second part of this paper examines the prevalence of social distance among majority society and different social and ethnic groups. By integrating questions on population's willingness to live in neighborhood, work together and rent an apartment this paper argues about the limited change in attitudes towards certain ethnic and social groups in society.

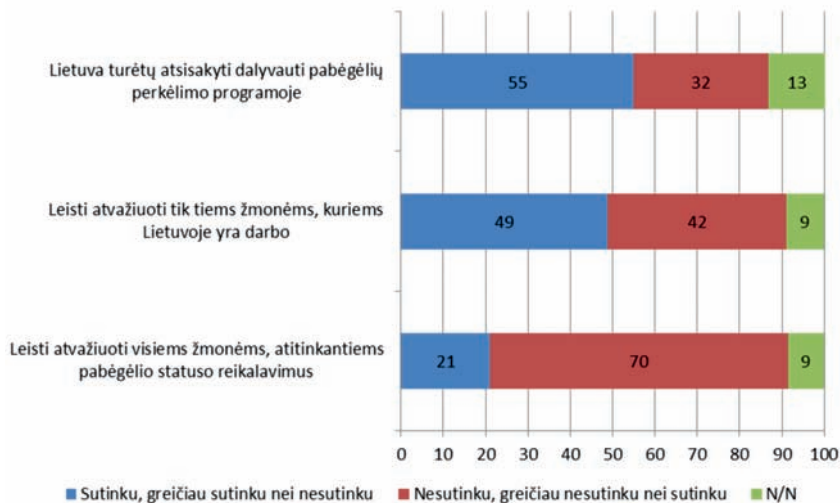
Key words: societal attitudes, social distance, immigration refugees, ethnic groups.

PRIEDAI

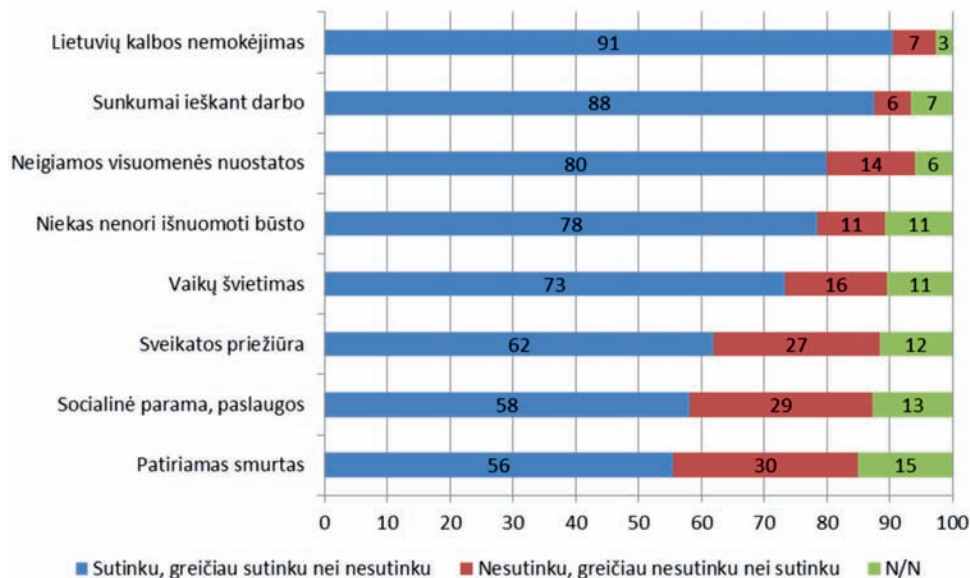
1 pav. Lietuva sutiko su Europos Komisijos pasiūlymu per dvejus metus priimti 1105 pabėgėlius iš Sirijos, Irako ir Eritrėjos. Kokia jūsų nuomonė apie toliau pateikiamus teiginius? (2015 m., proc.)

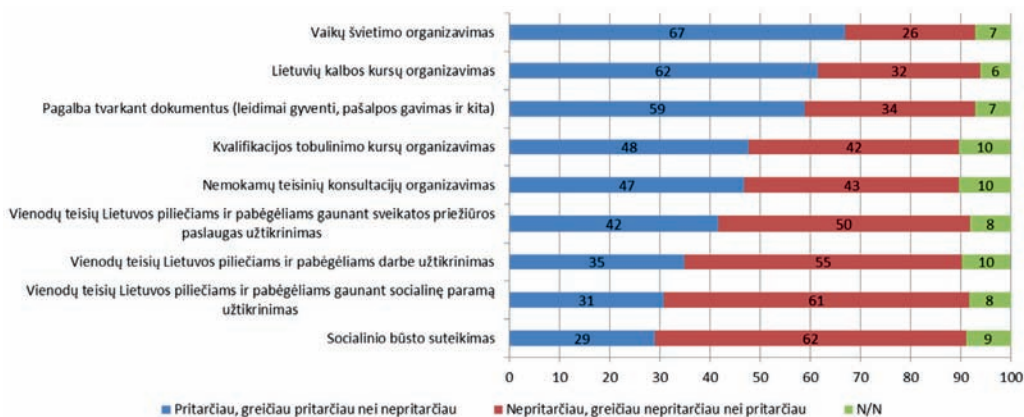
2 pav. Jūsų nuomone, kokius politinius sprendimus turėtų priimti Lietuvos vyriausybė dėl į Lietuvą atvykstančių pabėgėlių? Ar jūs sutinkate, ar nesutinkate su tokiais galimais sprendimais? (2015 m., proc.)

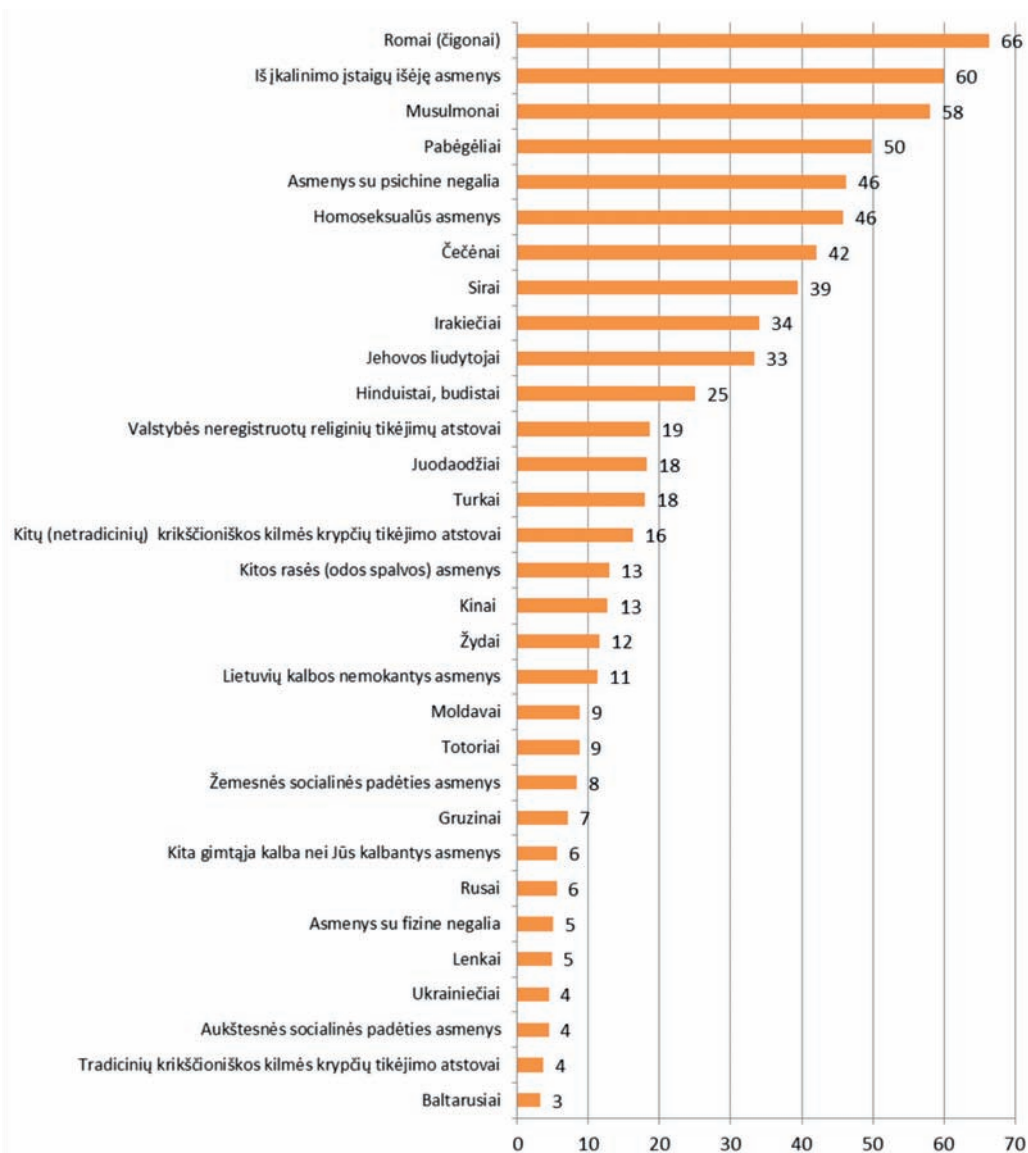
3 pav. Lietuvoje gyvenantiems pabėgėliams gali iškilti įvairių sudėtingų situacijų. Pasakykite, ar jūs sutinkate, ar nesutinkate, kad pabėgėliams gali kilti ypatingų sunkumų šiose srityse? (2015 m., proc.)

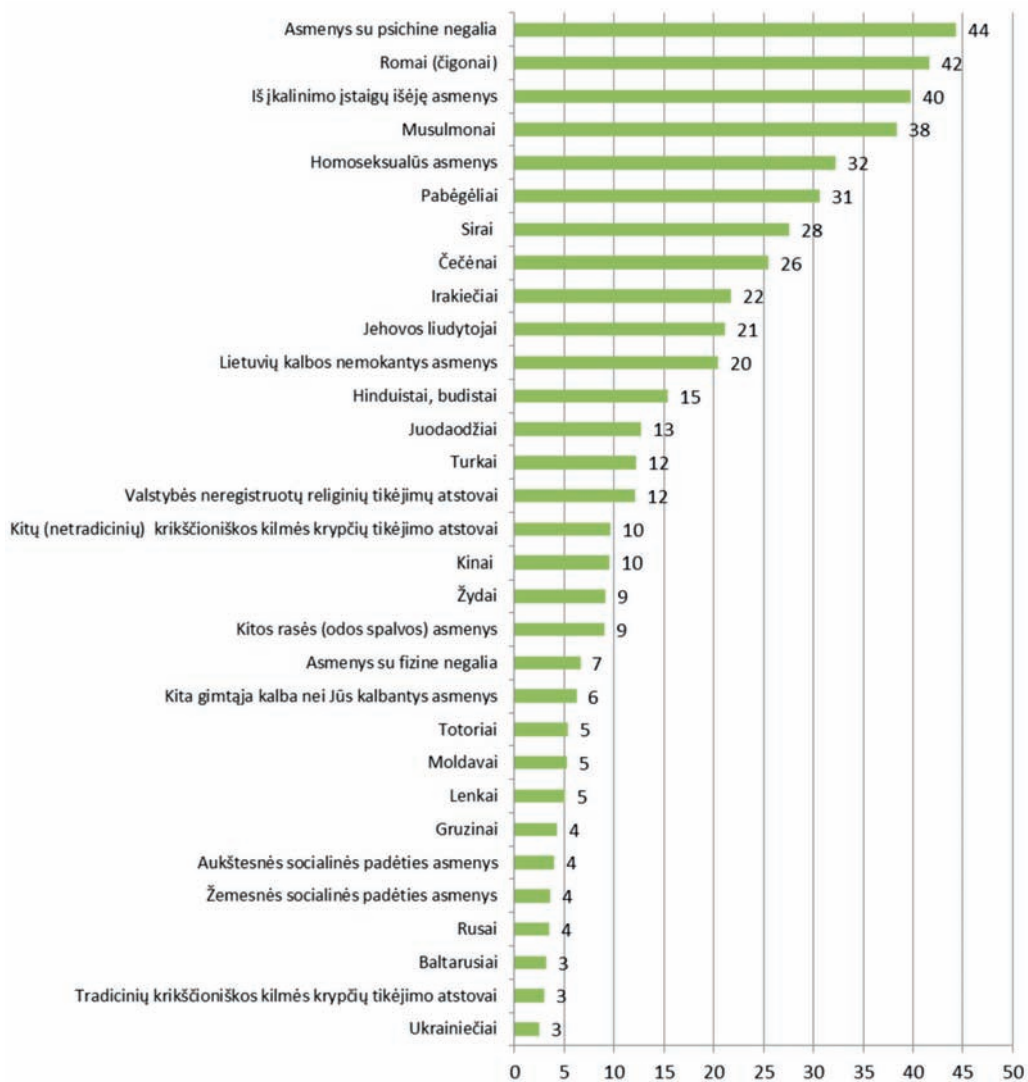
4 pav. Ar jūs pritarumėte, ar nepritarumėte tokioms integracijos priemonėms, kurios būtų taikomos Lietuvoje gyvenantiems ir į Lietuvą atvykstantiems pabėgėliams? (2015 m., proc.)

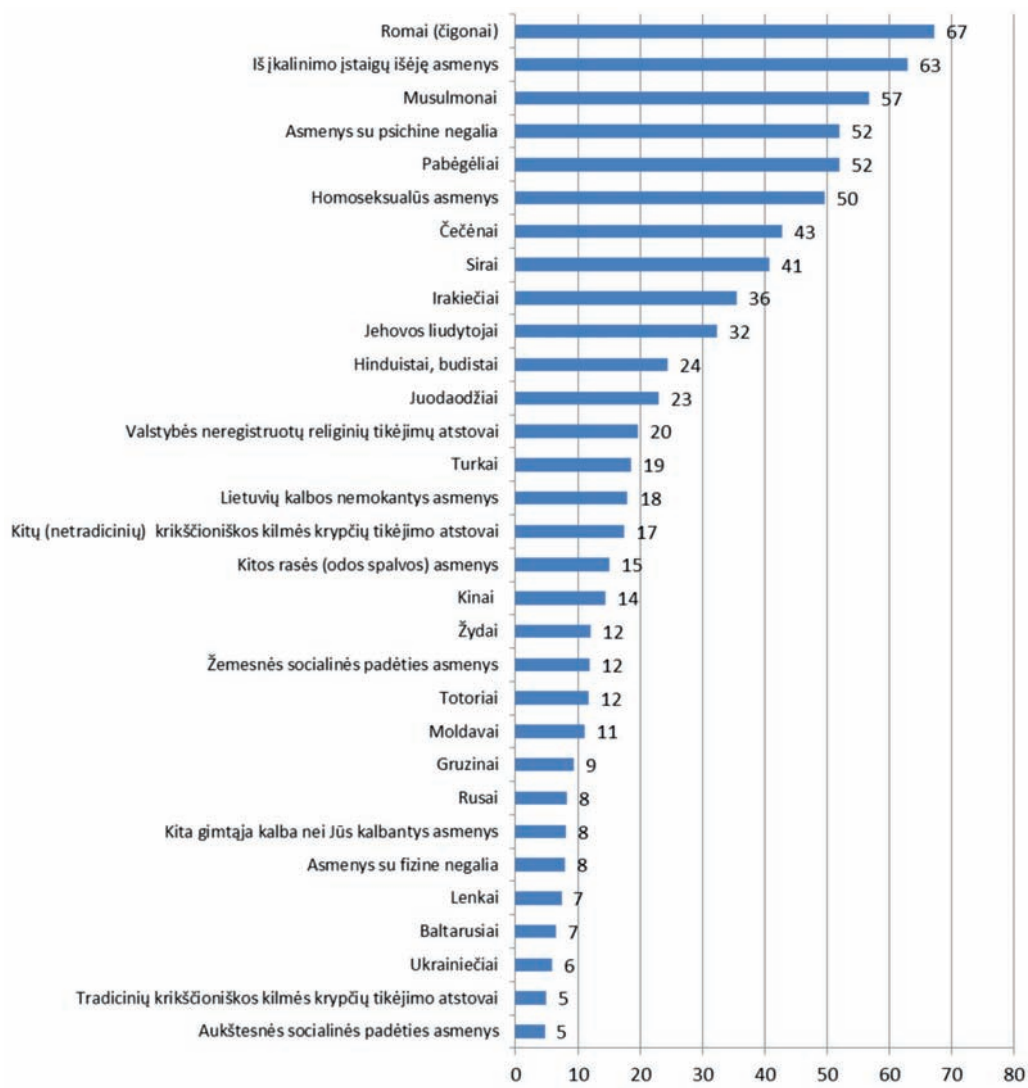
5 pav. Pasakykite, su kuo iš išvardytų žmonių grupių jūs nenorėtumėte gyventi kaimynystėje? Atsakymai „Nenorėčiau“ (2015 m., proc.)

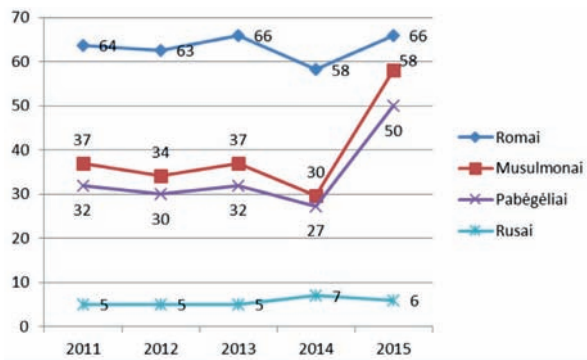
6 pav. Pasakykite, su kuo iš išvardytų žmonių grupių jūs nenorėtumėte dirbti vienoje darbovietėje? Atsakymai „Nenorėčiau“ (2015 m., proc.)

7 pav. Pasakykite, kam iš išvardytų žmonių grupių jūs nenorėtumėte išnuomoti būsto?
Atsakymai „Nenorėčiau“ (2015 m., proc.)

8 pav. Pasakykite, su kuo iš išvardytų žmonių grupių jūs nenorėtumėte gyventi kaimynystėje? Atsakymai „Nenorėčiau“ (2011–2015 m., proc.)

9 pav. Kaip per pastaruosius 5 metus pasikeitė jūsų požiūris į šias Lietuvoje gyvenančias grupes? (2015 m., proc.)

